

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Metaforyczne wyrażanie talentu i geniuszu w języku polskim i rosyjskim

Author: Małgorzata Borek

Citation style: Borek Małgorzata. (2018). Metaforyczne wyrażanie talentu i geniuszu w języku polskim i rosyjskim. W: A. Charciarek, A. Zych, E. Kapela (red.), "Jednostki języka w systemie i w tekście. T. 2" (S. 21-33). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Małgorzata Borek

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Metaforyczne wyrażanie talentu i geniuszu w języku polskim i rosyjskim

Jednym z najważniejszych aspektów ludzkiego działania jest efektywność, inaczej sprawność, która określa, w jakim stopniu działanie prowadzi do osiągnięcia zamierzonego celu. Instrumentalne wyznaczniki sprawności człowieka nazywane są zdolnościami¹. Zdolności zależą od wielu różnych czynników, zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych, np. „od motywacji, aktualnego stanu psychicznego i stopnia wprawy (związanego z wielkością treningu) w wykonywaniu określonego rodzaju czynności”². Aby posiadać określone zdolności, jednostka musi dysponować pewnym rodzajem operacji umysłowych, umieć w odpowiednio zaawansowanym stopniu dokonywać analizy spostrzeniowej oraz różnicować określonego rodzaju bodźce zmysłowe, a także mieć odpowiednią koordynację wzrokowo-ruchową³. Wśród różnych rodzajów zdolności na szczególną uwagę zasługuje talent i geniusz.

Celem niniejszego artykułu jest opis językowego obrazu talentu i geniuszu zawartego w polskich i rosyjskich metaforach. Przykłady do analizy zostały wyekscerpowane z polskich i rosyjskich utworów literackich oraz materiałów prasowych, stron internetowych; źródłem cytatów są również polskie i rosyjskie korpusy językowe.

W *Słowniku współczesnego języka polskiego* rzeczownik *talent* zdefiniowany jest jako: „1. szczególne, wybitne uzdolnienie w jakimś kierunku, predyspozycje, zdolności; 2. osoba wybijająca się w jakiejś dziedzinie, mająca

¹ Z. Włodarski, A. Matczak: *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa 1987, s. 326—327.

² Ibidem, s. 327.

³ Ibidem.

naturalne predyspozycje do wykonywania określonych działalności, człowiek utalentowany (np. *Pojawiły się młode talenty*)⁴.

Definicja tego rzeczownika w *Słowniku języka rosyjskiego* brzmi: „*талант* — 1. Выдающиеся врождённые качества, особые природные способности (например талант актёра, музыкальный талант). 2. Человек, обладающий такими качествами, способностями (например молодые таланты)”⁵.

W definicjach tych podkreśla się, że talent to zdolności wrodzone, naturalne. W triadzie pojęć: *zdolności — talent — geniusz*, ten rodzaj uzdolnień znajduje się pośrodku. Talent to coś więcej niż przeciętne zdolności, o czym świadczą następujące cytaty:

Его сын должен блистать чем-то необыкновенным. Способности — это мало, талант нужен. (Д. Гранин: *Зубр*)

Leksemy *talent* oraz *талант* pochodzą od greckiego słowa *talanton*, które oznaczało największą jednostkę monetarną w starożytnej Grecji⁶.

Wśród metafor opisujących talent najczęściej mamy do czynienia z metaforami pojemnika i metaforami ontologicznymi⁷.

Amerykane widzieli w nim talent na miarę Pelego, nazywali „zbowcą soccera”. (<http://sport.interia.pl/pilka-nozna>)

Большого таланта я в них никогда не видел. (А. Герцен: *Былое и думы*)

Ольга Леонардовна, очень любя племянниц, особенно Аду, большого таланта в Ольге, правда, не находила. (В. Вульф: *Судьба Ольги Чеховой*)

Художник, почувствовав талант в своём сыне, даёт ему возможность завершить образование в Линкольн-Инне. (М. Шагинян: *Коротко об Уилки Коллинзе*)

W przytoczonych przykładach osoba utalentowana ukazana jest jako pojemnik, w którym inne osoby *widzą talent / видят, находят, чувствуют талант*.

Talent może być czymś, co zostaje odkryte w kimś lub w samym sobie:

Odkrywa w sobie talent muzyczny i staje się autorem wielu przebojów międzywojennych. (A. Czerniawski: *Narracje ormiańskie*)

⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*. Red. B. Dunaj. Warszawa 1996, s. 1120.

⁵ С.Н. Ожегов: *Словарь русского языка*. Москва 1990, s. 786.

⁶ Na podstawie słowników etymologicznych. <https://polona.pl/item> oraz <http://www.slovo-rod.ru/etym-cyganenko/cyg-g.htm> [data dostępu: 14.09.2016].

⁷ G. Lakoff, M. Johnson: *Metafory w naszym życiu*. Warszawa 1988, s. 48—52.

Женя признался, что МастерШеф открыл в нем разносторонние таланты. (<http://tv.ua/interview/67934-ukrana-maeh-talant-7>)

Odkryte talenty to często talenty *uspione / снящие* lub *drzemiące / дремучие* w kimś, czyli mamy do czynienia z animizacją:

Przez przypadek odkrywają w sobie nieświadomione walory, a nawet uspione talenty. („Cosmopolitan” 2000, nr 8)

Сегодня у вас есть возможность раскрыть спящие таланты и способности. (bloknot-rostov.ru)

Можно было заобсервовать дремлящие таланты участников imprezy. („Motor” 1975, nr 38)

Тогда родители раскроют свои «дремучие таланты». (<https://zalivostok.files.wordpress.com/2011>)

Odpowiednikiem polskiej konstrukcji *odkryć w sobie talenty* jest w języku rosyjskim połączenie *раскрыть свои таланты*.

Z licznych metafor ontologicznych, w których talent traktowany jest jako rzecz lub substancja⁸, na uwagę zasługuje polska metafora *gospodarować talentem*:

Ten wielki malarz gospodarował swoim talentem fatalnie. („Kultura” 1989, nr 5)

Американие wiedzą, jak zagospodarować talenty. Мы умеем je skutecznie niszczyć. („Fakt”, 01.01.2004)

Talent jest więc rodzajem gospodarstwa, które musi być umiejętnie prowadzone i zarządzane. Może to być gospodarstwo własne lub należące do kogoś innego (*ктоś zagospodarowuje чужой талант lub niszczy go*). Najbliższym odpowiednikiem tej metafory w języku rosyjskim jest konstrukcja *распоряжаться чьим-то талантом*:

Как распорядиться своим талантом? (<http://mitropolia74.ru/mitropolit/propovedi>)

W licznej grupie metafor w języku polskim i rosyjskim talent ukazany jest jako zwierzyna, na którą się poluje. Mamy wówczas do czynienia z metonimią *talent za osobę*, gdyż obiektem polowania są osoby utalentowane:

Choć to nie mecz, pod stadionami ustawiają się kolejki — kluby T-Mobile Ekstraklasy łowią młode talenty. (<https://www.wprost.pl>)

⁸ Ibidem, s. 48.

Совмещайте полезное с приятным — помогайте своей компании охотиться на таланты. (www.talenthunting.ru)

Владимир Путин обвинил иностранные фонды в охоте за молодыми талантами. (<http://echo.msk.ru/news>)

Rosyjskim odpowiednikiem metafory *łowić talenty* jest połączenie *охотиться на таланты* oraz *охотиться за талантами*. W języku polskim ktoś, kto wylapuje naukowe talenty, określany jest mianem *łowcy szarych komórek*:

То ловца шaryх komórek, najpewniej skaperuje i wywiezie jakieś науkowe таланты. (H. Sekuła: *Ślad węża*)

Liczne przykłady wyekscerpowane z polskiej i rosyjskiej prasy świadczą o tym, że o talenty często się walczy i jest to znamię naszych czasów. Podobnie jak w przypadku polowania na talenty pojawia się metonimia *talent za osobę*:

Wojna o talenty w Polsce rozpoczęła się na dobre. (<http://www.bankier.pl/wiadomosc>)

Приходится буквально вести войну за таланты, причем со многими столичными компаниями. (www.rb.ru/)

Okazuje się, że wyrażenie *wojna o talenty* to nie tylko metafora, ale też termin stosowany w biznesie:

«Война за таланты» — термин, предложенный консультантами McKinsey в 1997 году для обозначения процессов в бизнес-среде, связанных с возрастанием роли талантливых сотрудников в успехе компании. (<http://most-co.ru/>)

Tak więc *wojna o talenty* jest niezbędnym elementem polityki dobrze prosperujących firm.

Talent traktowany jest również jako roślina, która *rośnie, kielkuje, rozwija się, zapuszcza korzenie, kwitnie*:

Та wiosna może się jednak szybko skończyć, ponieważ kielkujące таланты не będą иметь где выпустить корни. I за со. („Gazeta Wyborcza”, 13.04.2000)

Таланты растут на грантах. Молодые ученые уезжают за границу — и возвращаются обратно. (<https://www.msu.ru>)

Но удары судьбы не сломили его мощного духа, и талант поэта развивается мало-помалу, пускает корни глубже и глубже. (<https://books.google.ru/books>)

Они не позволили зарыть свой талант и сохранили его. [...] на Бали этот талант расцвёл ещё сильнее! (<https://books.google.ru/books>)

W przytoczonych metaforach zwraca się uwagę na to, że talent jako roślina potrzebuje do wzrostu odpowiedniego miejsca i odżywki. Często odżywką taką są środki finansowe, jakie przeznacza się na rozwój talentu (*kiełkujące talenty nie będą miały gdzie i za co wypuścić korzeni; таланты растут на грантах*).

W ostatnim przykładzie występuje rosyjski frazeologizm *зарыть талант в землю*, którego polskim odpowiednikiem jest połączenie *zmarnować talent*, przy czym może to być talent własny lub innej osoby:

W młodości wujek Jaś zapowiadał się na wybitnego malarza, ale zmarnował talent, zaczął pić [...]. („Wszystkie języki świata” 2005)

Gawryszkin zmarnował talent córki, robiąc z niej gimnastyczkę. (A. Baniewicz: *Kisuny*)

Zmarnowanie talentu wyraża również charakterystyczne dla języka rosyjskiego połączenie *потратить талант на что-то*:

Весь свой талант они потратили на бессмыслицу и жестокость, считая, что родине сейчас «так надо». (A. Архангельский: *Ради смерти на земле*)

Specyficzna jest rosyjska metafora ontologiczna *вкладывать свой талант во что-то*:

Они вкладывают свой талант и жизнь в наиболее устойчивое дело. (Д. Гранин: *Месяц вверх ногами*)

Talent jest jak spadek, który można odziedziczyć po swoich krewnych, najczęściej rodzicach lub dziadkach:

W dzieciństwie aktorka nie miała świadomości, że ma tak sławną prababcię. Dziś okazuje się, że odziedziczyła po niej także talent pisarski. („Fakt”, 10.01.2004)

И если бы Валерий не унаследовал от отца не только талант, но и пагубную привычку, очень может быть, что именно он был бы в золотой пятёрке сегодняшнего клоунского цеха. (И.Э. Кю: *Иллюзии без иллюзий*)

W cytowanych przykładach podkreśla się, że talent jest tylko częścią składową spadku i niekoniecznie gwarantuje sukces w życiu, jeśli został odziedziczony wraz ze zgubnymi nawykami.

Osoba, która posiada unikatowy, wrodzony talent, niezależący od wykształcenia, określana jest jako *samorodek* / *самородок*:

Nasz samorodek jest jeszcze do uratowania, ale nie przez trenera Apoloniusza Tajnera! Ten trener urósł, ponieważ przyczepił się do naszego wielkiego talentu. („Fakt”, 02.06.2004)

Он был очень одарён, Володя, самородок. (А. Рыбаков: *Тяжёлый песок*)

W przykładzie opisującym samorodny talent Adama Małysza pojawiła się ciekawa metafora *ktoś urósł, gdyż przyczepił się do wielkiego talentu*, ukazująca zjawisko czerpania korzyści z czyjogoś talentu. W języku rosyjskim jej odpowiednikiem jest konstrukcja *кто-то цепляется за чей-то талант*:

В конечном итоге, компания просто не стала рисковать и цепляться за талант постановщика, а просто решила подыскать на эту роль другого не менее талантливого профессионала (<http://kinolza.ru/>)

Pojmowanie talentu jako ognia tłumaczy bardzo częste stosowanie metafor bazujących na leksemie *iskry* / *искры*:

Iskry małego talentu gasną, a wielkiego rozplomieniają się od podmuchów historii, tragedii, szczęścia. Czy nasza epoka nie jest pełna wichrów, w których wyrastają wielkie talenty? („Przekrój” 1966, nr 1121)

[...] *как будто молодость возвратилась к нему, как будто потухшие искры таланта вспыхнули снова.* (Н. Гоголь: *Портрет*)

Jak widać, talent nie może być eksploatowany bezustannie, wyróżnia się w nim pewne etapy i stopnie natężenia. Dlatego metaforycznie mówimy, że *iskry talentu rozplomieniają się / вспыхивают* lub *gasną / тухнут*.

Bardzo liczną grupę stanowią polskie i rosyjskie metafory, w których talent ukazany jest jako dar. Świadczą o tym również leksemy rosyjskie *одарённый, даровитый*, które oprócz przymiotnika *талантливый* określają osobę utalentowaną.

Bo największym darem są talenty, a Polska jest narodem, gdzie talenty rodzą się często, również w sztuce. („Fakt”, 04.01.2004)

Andrzej stracił lotność, blask i tajemniczą aurę, która go otaczała, a więc to coś, co jest darem Opatrzności, pocałunkiem anioła, a co przywykliśmy określać mianem talentu. [...] *Nawet kiedy pił, „to coś” jeszcze w nim tkwiło, siedziało głęboko, on się jeszcze wyrывał z tłumu, wzbijał do góry, lewitował.* [...] *Teraz jest taki jak wszyscy, duch przeciętności oplótł go swoimi mackami i ciągnie w dół.* (J. Zającówna: *Moje życie z panną K.*)

— *У тебя есть талант; талант есть драгоценнейший дар Бога — не погуби его.* (Н. Гоголь: *Портрет*)

Талант — это Дар. Религиозный человек осознает таланты как дарования от Бога. Иной человек считает, что талант — это дар природы или унаследованный от родителей дар. (<https://otvet.mail.ru>)

Талант — это поцелуй Бога, величайший дар, которым обладают единицы. (<https://otvet.mail.ru/>)

Talent traktowany jest jako dar szczególny, często jako *dar Boży, dar Opatrzności, pocałunek anioła / драгоценнейший дар Бога, божий дар, дарование от Бога, дар природы, дар унаследованный от кого-то, поцелуй Бога*. Z boskim charakterem tego daru związana jest *lotność, blask, tajemnicza aura, światło*.

Talent to nie tylko dar Boży, może być też *prezencem przyniesionym przez dobre wróżki*:

Dobre wróżki, które składały życzenia przy jego kołysce, przyniosły mu w prezencie wiele talentów. Pracował jako producent. Pisał scenariusze i wydał książkę. Reżyserował filmy i programy telewizyjne. („Cosmopolitan” 2001, nr 2)

Osoba utalentowana powinna dzielić się tym darem z innymi:

— *Masz wyjątkowy talent. [...] Jak każdy artysta, dajesz część siebie każdemu, kto cię ogląda, i dzielisz się tym wspaniałym darem, który cię napędza.* (P. Pezzelli: *Pierwsza lekcja tańca*)

— *Раз уж Бог одарил меня талантом, которого хватило на шесть титулов чемпиона НБА, — нужно делиться.* (www.sports.ru/basketball/8640740.html)

Talent traktowany jest jak drogocenny kamień, dlatego może być szlifowany, aby nabrał połysku, i odpowiednio oprawiony:

[...] *w tym samym czasie swój talent aktorski szlifował również Ewan McGregor.* („Cosmopolitan” 1994, nr 4)

Её мощный драматический талант был оправлен, как дорогой камень, изумительным сопровождением оркестра и очень удачным костюмом (С. Спивакова: *He vse*)

Skoro talent jest cennym towarem, to warto zań płacić:

Młodzi ludzie, którzy za sam talent kasują taką górę szmalu, jakiej ich rodzice w życiu nie widzieli, po prostu głupieją! („СКМ” 2000, nr 8)

[...] *kontakty brata w biznesie i jego bezdyskusyjny talent to towar, za który warto zapłacić dotychczasową niezależnością.* (G. Brzozowicz, F. Łobodziński: *100 płyt, które wstrząsnęły światem. Kronika czasów popkultury*)

Красноярским студентам будут платить за талант бонус к стипендии. (avtoinsider.com)

Miejsca, w których obserwuje się duże skupienie talentów, w języku polskim najczęściej nazywane są *wylęgarnią* i *zagłębiem talentów*:

W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych była to już prawdziwa wylęgarnia talentów szeroko rozumianej czarnej muzyki. (G. Brzozowicz, F. Łobodziński: *100 płyt, które wstrząsnęły światem. Kronika czasów popkultury*)

— *Polska to prawdziwe zagłębie talentów inżynierskich* — dodaje Małgorzata Orłowska z *Banku Danych o Inżynierach*. („Ozon” 2005, nr 5)

W języku rosyjskim stosowane jest wyrażenie *кузница талантов*:

Армейский клуб — настоящая кузница талантов и звёзд. („Советский спорт”, 16.04.2004)

W odróżnieniu od języka rosyjskiego, polskie połączenie *kuźnia talentów* występuje rzadziej w znaczeniu nazwy pospolitej, natomiast cieszy się dużą popularnością jako nazwa własna różnych konkursów, projektów, programów i placówek kulturalnych:

Karting to kuźnia talentów dla Formuły 1. („Ozon” 2005, nr 7)

Działać będzie również Kuźnia Talentów i Wakacyjna Świetlica Artystyczna. („Gazeta Radomszczańska”, 07.01.2009)

W metaforach ontologicznych talent ma swoją pojemność, a także określone wymiary:

Była aktorką całkowicie niereformowalną i bez krzty talentu. (M. Gutowska-Adamczyk: *Serenada*)

Za jej grą aktorską kryje się morze talentu i ogromny potencjał. (www.filmweb.pl)

Тургенев он ценил, но считал его талант недостаточно глубоким. (В. Гроссман: *Жизнь и судьба*)

Его талант настолько шире и глубже моды как таковой, что его вещи плохо продаются. (С. Спивакова: *Не всё*)

Wyjątkowe uzdolnienie twórcze lub osoba o takim uzdolnieniu to geniusz. Wyraz ten ma łacińskie pochodzenie, gdzie „ingenium” znaczy ‘uzdolnienie’⁹. W języku polskim został on zapożyczony bezpośrednio z języka francuskiego (*génie*), a w języku rosyjskim z języka niemieckiego (*genius*), co znacząco ‘гений, дух’. „У Платона genius это ‘род иррационального вдохновения’, ‘озарение свыше’. С эпохи Возрождения гений — творческая индивидуальность”¹⁰. Obecnie znaczenie słowa *geniusz* nie jest tożsame ze znaczeniem słowa *talent*, które oznacza zdolności specjalne, ale raczej naśladowcze, nie muszą być one wybitnie oryginalne. „Być geniuszem oznaczało iść własną drogą, niedostępną dla innych; dostrzegać coś, czego nie widzą inni; wiązać ze sobą rzeczy, które, jak się wydawało, nie miały ze sobą nic wspólnego. Na tej podstawie geniuszowi (rozumianemu jako dar i jako osoba) przyznaje się przede wszystkim dwie zdolności: odkrywanie tego, co ukryte, i ustalanie dzięki wyobraźni nowych powiązań”¹¹. Jeden z funkcjonujących w języku rosyjskim aforyzmów ujmuje istotę geniuszu następująco: „Гений — это талант изобретения того, чему невозможно научить или научиться”¹².

Podobnie jak talent, geniusz jest pojmowany jako dar od Boga lub od natury:

Toteż dla tego, kogo Bóg obdarzył geniuszem, nadszedł czas, by stworzyć zupełnie nowy teatr, ogromny i prosty [...] (A. Kowalczykowa: Dramat i teatr romantyczny)

Одарённый гением человек всецело жертвует собою для всех, именно — тем, что он живёт и творит. (www.filosofa.net/book-113-page-25.html)

Geniusz jest wynikiem działania siły wyższej, dlatego najczęściej opisywany jest za pomocą metafor przestrzennych, w których otrzymuje orientację „w górę”¹³:

[...] odnoszę nieprzeparte wrażenie, że jestem świadkiem spotkania dwu arcy mistrzów najwyższej siły, jeśli nie geniuszu. (J. Broszkiewicz: Doktor Twardowski)

Było to sprzeczne z elementarnymi odruchami pilota, ale Gubała wspiął się na wyżyny geniuszu i po prostu skręcił. (A. Baniewicz: Drzymalski przeciw Rzeczpospolitej)

⁹ J. Pieter: *Słownik psychologiczny*. Katowice 2004, s. 105.

¹⁰ <http://www.slovorod.ru/etym-cyganenko/cyg-g.htm> [data dostępu: 14.09.2016].

¹¹ H. Delf, J. Georg-Lauer, Ch. Chackenesch, M. Lemcke: *Leksykon filozoficzny dla młodzieży*. Warszawa 1996, s. 91.

¹² Cytat z: И. Кант: *Антропология с прагматической точки зрения*. СПб 1999, s. 426.

¹³ G. Lakoff, M. Johnson: *Metafory...*, s. 36.

Все одинаково признают в нём первостепенный художественный талант, возвышающийся иногда до гениальности [...] (С. Соловьев: Три речи в память Достоевского)

W metaforach przestrzennych geniusz przedstawiony jest często jako ktoś, kto dorównuje samemu Bogu:

Uważa też, że dorównuje Bogu swą wielkością i geniuszem. (sciaga.pl) Język polski ›)

Он стоял настолько выше как признанный гений, что мог считаться не только председателем нашей попойки, но самим Богом поэзии (В. Катаев: Алмазный мой венец)

Geniusz to określenie stosowane do stwórcy świata, niekoniecznie w postaci Boga:

Kartezjuszowi wydawało się, że istnieje złośliwy geniusz, który rządzi światem. To jest piękna metafora i bardzo trafna. (A. Michnik, J. Tischner, J. Żakowski: Między Panem a Plebanem)

Doktryna Darwina byłaby zrozumiała tylko wtedy, gdyby istniał dobroczynny geniusz, który pomaga ewolucji z zewnątrz. (L. Kołakowski: Bergson)

W mitologii rzymskiej geniusz to „duch opiekuńczy każdego mężczyzny, a także zbiorowości i miejsca”¹⁴. Według słownika Ożegowa to „дух — покровитель человека, позже — вообще олицетворение добрых или злых сил”¹⁵. Dlatego w języku rosyjskim często stosowane są wyrażenia *добрый гений*, *злой гений*, których polskimi odpowiednikami są połączenia *dobry/zły duch*:

Маму у нас в доме называли добрым гением. (А. Алексин: Сигнальщики и горнисты)

Osobom uważanym za genialne oddawana jest cześć na wzór czci oddawanej istotie boskiej, np. przez pochylenie głowy:

Madame Curie, chylę głowę przed Pani geniuszem. (M. Fox: Kobieta zaklęta w kamień)

Взглянем же на этого анонимного гения и преклонимся перед ним (А. Зализняк: Лингвистика по А.Т. Фоменко)

¹⁴ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/geniusza.html> [data dostępu: 19.09.2016].

¹⁵ С.Н. Ожегов: *Словарь...*, s. 132.

Geniusz, podobnie jak talent, rozkwita jak roślina, jeśli ma odpowiednie ku temu warunki:

Zdaniem Murraya, ludzki geniusz najlepiej rozkwita w kulturze, której najbardziej utalentowani przedstawiciele wierzą, że sensem ludzkiego życia jest spełnianie wyznaczonych celów. („Polityka” 2004, nr 18)

Ведь гений расцветает на той или иной социальной почве, великий художник зажигается верой своего времени. (<https://books.google.pl/books?id=hizrAwAAQBAJ>)

Geniusz jest zjawiskiem rzadkim, dlatego nie łączy się z takimi rzeczownikami, jak *wylęgarnia* czy *zagłębie*, lecz z *wyspą* jako obszarem izolowanym:

Gdzie i dlaczego powstawały wyspy geniuszu, sprzyjające rozkwitowi talentów? („Polityka” 2004, nr 18)

Остров гениев и науки пройдет на площади Революции, у памятника Карлу Марксу. (tripsmile.ru/mesta/36-ostrov-geniev-i-nauki)

Chorzy z tzw. syndromem Sawanta mimo upośledzenia wykazują wyjątkowe talenty w określonych dziedzinach, zwane *wyspami geniuszu*:

Poza tym sawanci posiadają izolowane obszary wyjątkowych umiejętności (tzw. wyspy geniuszu) (www.poradnikzdrowie.pl)

[...] отклонение в развитии компенсируется уникальной способностью больных иметь свой собственный «остров гениальности». (prosin-drom.com/psychopathological/sindrom-savanta.html)

W niniejszym artykule przeanalizowane zostały metafory potoczne, inaczej językowe, chociaż niewątpliwie na uwagę zasługują również metafory indywidualne, często poetyckie.

*[...] cały geniusz sztabu brytyjskiego i swą wolę zwycięstwa przelewał w skrzydła myśliwskich samolotów. (A. Fiedler: *Dywizjon 303*)*

*Конечно, Кисин — гений и ему некого расталкивать локтями, ибо там, где он плывёт, нет никого. (С. Спивакова: *Не всё*)*

Uważa się, że na przełomie XIX i XX wieku nastąpił upadek nimbu geniuszu, ponieważ w psychologii rozpoczęto badania nad kreatywnością i innowacyjnością, należącymi do czynników genialności¹⁶. Z czasem język potoczny na tyle zawładnął tym terminem, „że obecnie jego użyteczność nawet w najbardziej

¹⁶ H. Delf, J. Georg-Lauer, Ch. Chackenesch, M. Lemcke: *Leksykon filozoficzny...*, s. 92.

specjalistycznym kontekście budzi wątpliwości”¹⁷, o czym świadczą następujące przykłady:

[...] *po piwo przyjeżdża się cysterną, my nie mamy nawet jednej manierki. Budzi się geniusz naszych syberyjskich przyjaciół. Pędzimy do pijalni soków [...]* (E. Bendyk: *Zatruta studnia*)
Михаил Фёдорович был гений по части подвязывания верёвочек, подкручивания проволочек, изобретения затычек и заплаток. (Л. Улицкая: *Казус Кукоцкого*)

W języku potocznym zapomina się o założonej w definicji geniuszu wybitnej zdolności do twórczości oryginalnej. Opis taki może być jednak stosowany świadomie, w celu wyrażenia humoru lub ironii.

Porównując metafory wyrażające talent i geniusz w języku polskim i rosyjskim, zauważamy więcej podobieństw niż różnic. Zdaniem Galiny Zołotowej konstrukcje metaforyczne należą to tzw. nieizosemicznych modeli zdaniowych¹⁸. Okazuje się, że więcej różnic można zaobserwować w izosemicznych¹⁹, czyli podstawowych modelach niemetaforycznych, wyrażających talent w obydwu językach. Poza tym metafory dotyczące geniuszu są mniej różnorodne niż metafory wyrażające talent, gdyż geniusz, w odróżnieniu od talentu, jest zjawiskiem rzadko spotykanym. Do opisu geniuszu częściej wykorzystywane są metafory przestrzenne z orientacją „w górę”. Niewątpliwie najbardziej przydatne i uniwersalne do wyrażania różnego rodzaju uzdolnień okazują się metafory ontologiczne, ponieważ „kiedy potrafimy zidentyfikować nasze doświadczenia jako rzeczy lub substancje, wówczas potrafimy o nich mówić, kategoryzować je, a także grupować i kwantyfikować. Dzięki temu możemy też dokonywać na nich operacji rozumowych”²⁰.

Mimo że już od czasów renesansu człowiek przypisuje sobie zdolności twórcze, nadal trudne jest ich zdefiniowanie i określenie w sposób jednoznaczny. Dlatego zdaniem niektórych badaczy wieloznaczny język metaforyczny jest bardziej odpowiedni do tego celu niż jednoznaczny język naukowy²¹, co starałam się zaprezentować w niniejszym artykule.

¹⁷ A. Reber, E. Reber: *Słownik psychologii*. Red. polskiego wydania I. Kurcz, K. Skarżyńska. Warszawa 2005, s. 240.

¹⁸ Г.А. Зоłотова: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва 2001, s. 127.

¹⁹ Ibidem, s. 127.

²⁰ G. Lakoff, M. Johnson: *Metafory...*, s. 48.

²¹ H. Delf, J. Georg-Lauer, Ch. Chackenesch, M. Lemcke: *Leksykon filozoficzny...*, s. 92.

Малгожата Борек

Метафорическое выражение таланта и гениальности
в польском и русском языках

Резюме

Талант и гениальность являются особыми способностями человека. В настоящей статье описывается языковая картина таланта и гениальности на основе анализа избранных метафор в русском и польском языках. Примеры для анализа почерпнуты из художественной литературы, национальных корпусов польского и русского языков, а также интернет-сайтов.

Более разнообразными оказываются метафоры, выражающие талант. Среди метафор, описывающих гениальность, преобладают пространственные метафоры с ориентацией «вверх». Сравнивая польские и русские метафорические конструкции, выражающие талант и гениальность, обнаруживаем больше сходств, чем различий в отличие от неметафорических конструкций.

Ключевые слова: метафорические выражения, пространственные метафоры

Małgorzata Borek

Metaphorical Expression of Talent and Genius
in Polish and Russian Languages

Summary

Talent and genius are special kinds of human capabilities. The following article presents the linguistic picture of talent and genius based on selected metaphors in the Polish and Russian languages. The examples for analysis were excerpted from literary works, national corpora of Polish and Russian, and websites.

The metaphors of talent are found to be more varied. Among the metaphors of genius, spatial metaphors oriented „upward” prevail. When comparing Polish and Russian metaphors of talent and genius, more similarities than differences are noticed, unlike in the non-metaphorical constructions.

Key words: metaphorical constructions, spatial metaphors